

AMAZICS: Identitat i llengua a l'Àfrica del nord

Eva Castellanos
Hassan Akioud

Eva Castellanos és antropòloga, llicenciada per la Universitat de Barcelona (1992) i doctorada per la Universitat de Manchester (1998). Va estudiar amazic a l'Escola Arabiyya de Barcelona. Ha publicat, conjuntament amb Hassan Akioud, el llibre **Els amazics: Una llengua viva, una història silenciada**, (Ed. Cossetània, Valls, 2007). També ha treballat activament per la difusió de la cultura amaziga participant en jornades culturals i conferències. Ha portat a terme diverses recerques de temàtica etnològica, centrant darrerament el seu treball de camp a les Terres de l'Ebre. Actualment treballa al Museu de Tortosa.

Hassan Akioud viu a Catalunya des de 1997. És llicenciat en filologia espanyola per la Universitat d'Agadir (Marroc) i doctor en traducció i estudis interculturals a la Universitat Autònoma de Barcelona. És autor de diversos articles sobre la llengua i la cultura amazigues, i coautor del llibre **Els amazics: Una llengua viva, una història silenciada**, (Ed. Cossetània, Valls, 2007). Ha participat en diversos congressos, seminaris i conferències. Actualment és membre del grup de recerca MIRAS de la Universitat Autònoma de Barcelona (UAB) i responsable de l'Observatori Català de la Llengua Amaziga (OCLA) amb seu a la UAB. És membre fundador i secretari de la Casa Amaziga de Catalunya.

AMAZICS

Identitat i llengua a l'Àfrica del nord

Eva Castellanos i Hassan Akioud

64

A la riba sud de la Mediterrània hi trobem una cultura que encara és prou desconeguda entre nosaltres: la cultura dels amazics, també coneguts com a *berbers*. Els àrabs, arribats d'orient al s. VII dC per conquerir i islamitzar el nord d'Àfrica, van anomenar la població indígena *bàrbars*, mot que va derivar en l'actual *berbers*. Aquest terme, que té connotacions negatives, ve etimològicament del llatí *barbari*, que significa 'fora de la cultura clàssica, no romanitzats, no civilitzats'. Tot i que encara se'ls coneix força pel nom de *berbers*, els amazics s'autoanomenen *imazighn*, mot al qual s'atribueix com a significat 'homes lliures'.¹

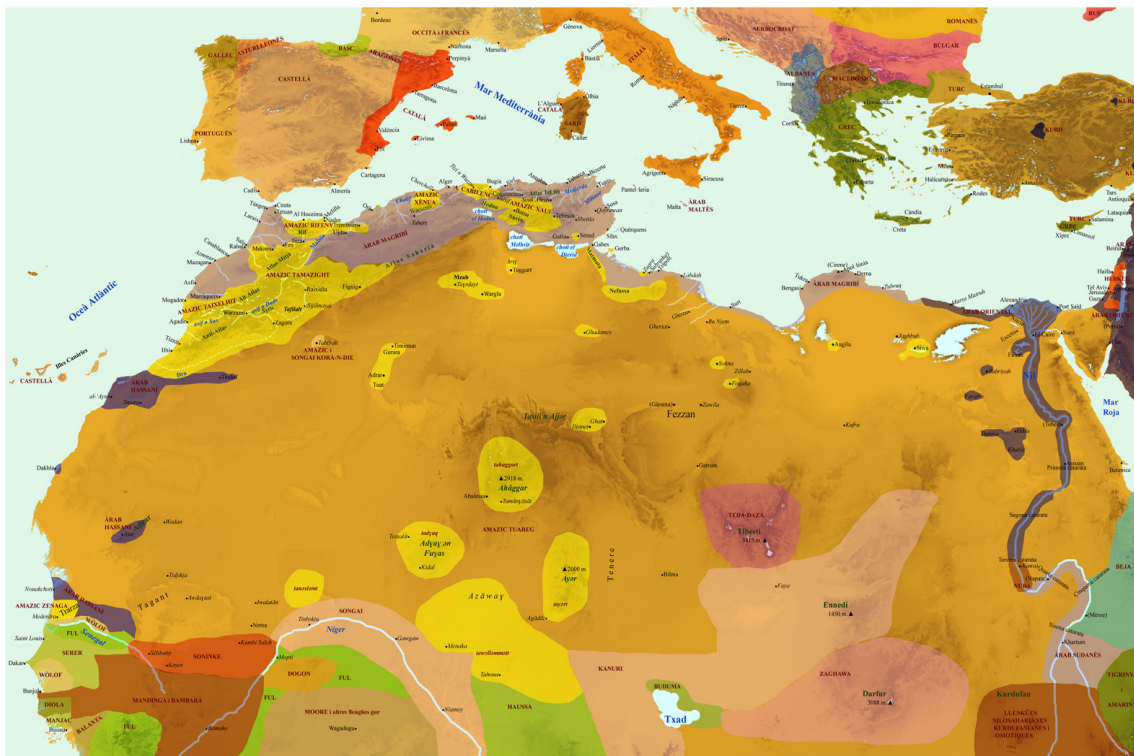
Podem situar els amazics en un territori de gran extensió. Són els habitants de les regions del nord d'Àfrica situades des de l'est d'Egipte fins a l'Atlàntic, des de l'època protohistòrica. Actualment, els estats africans on trobem més població amaziga són el Marroc i Algèria. Tanmateix, cal tenir en compte que la realitat sociocultural amaziga es mostra fragmentada i dispersa, ubicant-se històricament en els següents estats: al Marroc

¹ *Amazics* és la versió catalanitzada del terme original *amazigh*. L'origen etimològic del terme s'hauria d'estudiar amb més profunditat. Actualment, s'ha popularitzat aquesta explicació del seu significat, segurament pel contingut simbòlic que implica.

(sobretot al Rif, a les zones muntanyoses de l'Atles, al sud-est, a la vall de Sus i al Sàhara), a Algèria (sobretot a la Cabília, l'Aurès, el Mzab i l'Ahaggar), a Tunísia (a l'illa de Gerba, Matmata i altres petites localitats del sud), a Líbia (majoritàriament al Nefussa), a Egipte (a l'oasi de Siwa), a Mali (al nord-est), al Níger (al nord-oest) i fins i tot a Mauritània (les tribus assentades a les rodalies de Nouakchott), al Txad (alguns espais nòmada imprecís en la zona fronterera amb Líbia i Níger) i a Burkina Faso (només una ínfima franja al nord).

L'AMAZIC I LES LLENGÜES DE L'ENTORN MEDITERRANI I SAHARIÀ

Ἐ+0οι - +ο00εβι+ +ο0οηεϙ+ λ +Rο+οι0ι+
ITRAN (ESTELS) - Associació catalanoamaziga: www.itran.cat

També hi ha comunitats amazigòfones importants a les ciutats autònomes de Ceuta i Melilla que depenen de l'Estat espanyol. Tradicionalment, la comunitat amaziga, en general, no té una consciència clara de formar part d'una identitat lingüística, ètnica o històrica comuna. Més aviat, els amazics solen identificar-se amb la seva regió d'origen. Podem posar com a exemple els rifenys del Marroc o els cabilencs d'Algèria. En canvi, els arabòfons, malgrat l'extensió i l'existència de diferents variants dialectals, en general, tenen consciència de formar una unitat lingüística. S'ha de tenir en compte que els amazics, tot i haver fundat grans dinasties a l'edat

mitjana, no han pogut arribar a mantenir cap estat amazic durador amb una consciència col·lectiva comuna, ni fixar una llengua escrita única. A excepció de l'època de Massinissa (rei amazic del s. III aC al s. II aC) i la de l'Imperi almohade (s. XII), els amazics han estat sempre dividits per fronteres tribals i geogràfiques, ja sigui per part de civilitzacions o potències estrangeres (fenicis, romans, vàndals, bizantins, àrabs, turcs i europeus) o pels estats actuals en els quals han estat durant molt de temps marginats i discriminats. És per això que entre els amazics s'han produït evolucions molt divergents tant en l'àmbit lingüístic com en el cultural. Malgrat les dificultats, actualment el moviment amazic defineix la seva identitat centrant-se bàsicament en la llengua.

Aquest article pretén fer conèixer el poble amazic, la seva llengua i la seva cultura. Un poble que en bona part té en la llengua pròpia la base de la seva identitat col·lectiva, un poble que es caracteritza per haver conservat durant molt de temps la seva cultura tradicional. Tot i això, la nostra intenció és allunyar-nos de descripcions folklòriques i simplistes per aproximar-nos a una cultura viva i dinàmica. És només d'aquesta manera que el coneixement del poble amazic fins i tot ens pot arribar a donar claus per entendre alguns aspectes relacionats amb qüestions de gran actualitat, com

ara la complexitat dels països islàmics i la immigració a Europa. Aproximar-nos a la cultura autòctona del nord d'Àfrica ens permet trencar el tòpic d'un Magreb² arabomusulmà. Sovint es té una imatge distorsionada del nord d'Àfrica, s'entén com una uniformitat cultural àrab sota el vel de l'Islam. La nostra intenció és donar veu a una llengua i a una cultura que, tot i que han estat constantment silenciades, es mantenen

tossudament vives. Els amazics, tot just a l'altra banda del Mediterrani, són un poble cada vegada més proper, sobretot a causa de les recents migracions, però encara força desconegut. A Catalunya, els amazics representen el col·lectiu de persones d'origen estranger més nombrós (aproximadament, 180.000 persones).³ La seva llengua, l'amazic, és la

² Aquest mateix terme en àrab, *Al-Magrib*, significa 'l'occident' de l'Islam i es distingeix d'*Al-Mashriq*, l'orient.

³ A Catalunya, hi ha 270.000 persones d'origen nord-africà –concretament del Marroc, segons Idescat 2011– i s'estima que dos terços d'aquestes persones són amazigòfones.

tercera llengua més parlada a Catalunya després del català i el castellà. Tot i aquesta realitat evident, el fet amazic continua sent desconegut i, molt sovint, confós o distorsionat amb altres elements aliens.

Una història silenciada

En la majoria dels casos, la història dels amazics ha estat escrita per altres cultures, no pas per ells mateixos. Des de l'antiguitat, les civilitzacions que han dominat el nord d'Àfrica en diferents períodes (romans, àrabs, turcs i europeus) han construït la seva versió del relat històric atorgant un paper secundari i passiu als amazics. Aquest fet s'ha accentuat perquè es tracta d'una cultura de tradició oral. És per aquest motiu que se'ls ha arribat a considerar "als marges de la història"⁴, ja que no han tingut gaires oportunitats d'escriure la seva pròpia història, sinó que s'ha escrit sobre ells a partir de les perspectives i els interessos d'altres cultures.

D'altra banda, a part d'aquesta tendència a silenciar la veu dels amazics, l'estudi de la seva història com a poble ens planteja una altra dificultat a causa de la gran extensió de territori que habiten i de la complexitat de fronteres polítiques que l'han dividit al llarg del temps. A més, algunes de les tribus amaziques s'han mantingut nòmades fins a la recent actualitat. Per tant, cal tenir en compte

que el territori en el qual han viscut històricament els amazics no ha tingut uns límits fixos ni clarament delimitats. Parlem d'un territori extens, esquarterat en diferents estats. Els amazics, tot i haver fundat grans dinasties a l'edat mitjana, no han tingut una unitat politicoadministrativa comuna de llarga durada. A excepció de l'època de Massinissa, rei amazic del segle III aC fins al s. II aC, i el període de l'Imperi almohade del s. XII, els amazics han estat sempre dividits per fronteres polítiques, ja sigui per

⁴ Aquest és, precisament, el títol d'una obra de Gabriel Camps en la qual critica el relat històric simplificador que es construeix bàsicament per explicar el procés de romanització o d'arabització del nord-d'Àfrica. Al llarg de la història dels amazics, no ens trobem amb aquest dualisme, sinó més aviat amb una gran complexitat. Els amazics, en diferents períodes o diferents zones han estat més o menys assimilats, més o menys refractaris a processos com la romanització i l'arabització. En les diferents etapes històriques, la població no queda simplement dividida entre romans i amazics, o entre àrabs i amazics; el que ens trobem són diferents respostes amaziques al procés aculturitzador que van suposar la romanització i l'arabització.

potències estrangeres (fenicis, romans, àrabs, turcs, europeus) o pels estats actuals. Històricament, ha sigut un poble de tradició tribal, amb molts conflictes de successió i caracteritzat per impulsar la negociació d'aliances amb les potències colonitzadores per obtenir una situació de privilegi (mantenir certa autonomia, evadir impostos i lliurar-se de situacions d'esclavatge).

Per tant, cal fer un esforç per recuperar la seva pròpia història a través de la seva perspectiva. Cal donar un paper més actiu als amazics i, d'aquesta manera, redescobrir la història del nord d'Àfrica. Aquesta reformulació fins i tot pot aportar nova llum a l'estudi de qüestions com el període de l'Àndalus o de la descolonització del nord d'Àfrica. Un dels exemples interessants a tenir en compte és el que es coneix com *la conquesta àrab* de la Península Ibèrica; de fet, aquesta ocupació va ser essencialment obra d'amazics. La primera expedició va ser conduïda per l'amazic Tariq i l'Àndalus va ser colonitzat

per nombroses tribus amazigues com ara les zenates, les hawwara, les masmadianes i les saadianes. D'altra banda, les tropes que es van enfrontar més durant la conquesta colonial, tant a Algèria com al Marroc, estaven compostes per amazics. Al nord d'Algèria, l'última regió a sotmetre's va ser la Cabília, el 1857, més d'un quart de segle després de la conquesta d'Alger. Al Marroc, les zones amazigues també van ser les que van presentar més resistència durant més temps: els Ait Atta no es van rendir fins després dels combats de Bon Gafeer (Jbel Sarho), l'any 1934. En tots dos estats, diversos moviments d'insurrecció es van desenvolupar en zones amazigues com les Cabílies de Mokrani, el 1871, i el Rif d'Abd el-Krim, del 1921 al 1926. Pel que fa a les guerres d'alliberament, no cal dir que, a Algèria, la Cabília i l'Aurès van ser protagonistes dels combats.

Des de la més remota antiguitat, han circulat diferents teories sobre l'origen dels habitants del nord d'Àfrica. S'ha arribat a dir que els amazics tenen un origen oriental, que descendien dels cananeus (expulsats de Palestina pels jueus), dels fenicis,

del Iemen, de l'Índia i, fins i tot, entre altres hipòtesis, s'ha arribat a argumentar que provenien de la Península Ibèrica. Actualment, tenint en compte que les restes arqueològiques al nord d'Àfrica són nombroses i de gran qualitat, podem afirmar que els amazics estan presents, des de la més remota antiguitat, en el territori on els trobem actualment. Per tant, podem considerar els amazics com la població autòctona del nord d'Àfrica.

Les nombroses manifestacions d'art rupestre, així com altres testimonis arqueològics, ens donen informació de la població que va habitar el nord d'Àfrica, a l'oest del Nil, fa aproximadament més de 6.000 anys. Sembla que es tractava de pobles o ètnies amb un substrat cultural comú, que s'ha denominat, sobretot des del punt de vista lingüístic, *substrat libicoberber* o *protoberber*. Darrere d'aquest concepte, hi trobaríem diversos pobles de l'antiguitat: els libicoamazics entre Egipte i Líbia, els garamants i atarants del Sàhara, els getuls i els nòmides d'Algèria i Tunísia, els guanxes de les illes Canàries, els zenates i sanhaja entre el Marroc, Algèria i Mali, etc.

Podríem dir que els fenicis introdueixen els amazics en la història, tot i que ja hi havia centres de poder local abans de la seva arribada. Al territori corresponent a l'actual Marroc, les primeres colònies dels fenicis daten del s. II aC. En molts casos es produeix una assimilació dels nòmides i els maures en la cultura púnica, sobretot a la part oriental. Val a dir que la cultura púnica va persistir fins a tres segles després de la destrucció de Cartago.

Els grecs són els primers que escriuen sobre els habitants de l'Àfrica del nord, i els anomenen *libis* o *nòmides*, és a dir, 'nòmades'⁵. Alguns d'aquests pobles protoberbers utilitzaven, per traslladar-se, carros tirats per cavalls i eren coneguts per aquesta característica. Herodot, en el segle V aC, afirmava que els antics libis havien ensenyat als grecs els avantatges de la quadriga, els carros estirats per quatre cavalls. Hi ha nombrosos testimonis de gravats i pintures que representen aquests carros, coincidint amb el mateix territori on podem

⁵ L'origen etimològic de Nòmida és el terme *nòmada*, però, de fet, bona part de la població hi era sedentària.

trobar inscripcions libicoamazigues. No se sap gaire cosa de la llengua líbica. Sembla que les inscripcions són contemporànies a l'època de Cartago i de la romanització. Els signes s'assemblen al tfinag, l'alfabet actual dels tuaregs. Cartago, fundada pels fenicis el 814 aC, va arribar a exercir la seva influència sobre l'actual Tunísia, va esdevenir una gran potència a la Mediterrània occidental i va oposar-se a l'expansió de Roma. Tres figures amazigues destaquen entre el final del període cartaginès i l'inici de la dominació romana: Sífax, rei dels massesils; el seu competidor i vencedor Massinissa, príncep dels massils i fundador del regne de Numídia, i Jugurta, nét del segon.

Sífax va ser el sobirà més poderós de les terres amazigues durant la Segona Guerra Púnica. Les seves relacions amb Roma i Cartago van ser complexes i ambigües. Aliant-se amb Cartago, va aconseguir dominar també els massils, tribu de la part més oriental. D'altra banda, Massinissa, que durant un període havia estat també fidel a Cartago, va passar a oferir els seus serveis a Roma, i amb el suport dels romans va acabar aconseguint la victòria davant de Sífax.

Massinissa va conquerir tota la Numídia i la va organitzar en un sol regne, que va perdurar fins al segle I dC. El més excepcional d'aquest regnat va ser la seva llarga durada. Massinissa va regnar del 202 al 148 aC, i el seu fill i successor Micipsa, del 148 al 118 aC. La successió de Micipsa va ser molt disputada. Finalment va aconseguir el poder Jugurta, que va arribar a enfrontar-se als romans, i van fer retrocedir el seu territori cap al sud i a l'oest.

La transmissió del poder va ser sempre, en el regne nùmidia, una font de conflictes i d'inestabilitat i la base de la seva debilitat. Aprofitant les disputes de successió de les dinasties amazigues, els romans van vèncer finalment els cartaginesos, i van establir progressivament el seu

protectorat sobre la Numídia, que va quedar reduïda a la zona que ocupen actualment Algèria i Mauritània. La resta del territori va formar una confederació de tribus que van mantenir la seva independència amb revoltes freqüents. L'ocupació de les terres de la plana i la reducció de nombroses poblacions a l'esclavatge van provocar la revolta dels reialmes berbers, com és el cas de Jugurta, que va regnar des del 118 aC fins al 105 aC.

Després del regnat de Juba I i Juba II, l'any 42 dC, Mauritània es va dividir en dues províncies romanes: la Mauritània Cesariana, corresponent aproximadament al territori actual d'Algèria, amb capital a Cesarea (actualment, Sersell), i la Mauritània Tingitana, corresponent aproximadament a l'actual Marroc, amb capital a Tànger. En aquest període, sota la dominació de l'Imperi Romà, a les ciutats va haver-hi una profunda aculturació, i fins i tot es va produir la llatinització d'una part important de la població.

La influència romana va ser més forta a la província d'Ifriqiya, l'actual Tunísia. La romanització va posar sota el mateix domini les dues ribes de la Mediterrània, entre les quals es va desenvolupar un notable tràfic comercial i intercanvis culturals significatius. A partir del segle IV, les dificultats de la colonització romana es van accentuar, no tan sols a causa de les insurreccions amazigues, sinó també de l'agitació de la població romanitzada, que protestava contra l'exportació a baix preu del blat, el vi i l'oli per cobrir les necessitats de la capital de l'Imperi. Les lluites pel poder davant de la caiguda de Roma també van tenir conseqüències a la costa sud del Mediterrani. Aquest període és interessant perquè la cultura amaziga va gaudir d'un cert renaixement. Alguns regnes berbers cristians van subsistir fins a la conquesta àrab a la segona meitat del s. VII.

Amb l'arribada dels àrabs, es va iniciar la islamització del nord d'Àfrica. Tot i això, cal tenir en compte que la islamització i l'arabització són dos

processos que han seguit ritmes molt diferents; el primer fa referència a la religió i el segon implica canvis en els àmbits cultural i lingüístic. La islamització va durar uns dos segles a partir de l'arribada dels primers conqueridors àrabs al segle VII, mentre que l'arabització encara segueix el seu curs després de més d'una desena de segles. L'expansió de l'Islam va produir-se de forma molt desigual i amb reaccions molt diverses de la població autòctona. Va ser rebut per alguns com un alliberament, sobretot pels esclaus i també per aquells que hi veien una religió més tolerant que no pas el cristianisme bizantí. Però també podem dir que hi va haver resistència i diverses revoltes. Kusayla, príncep de la tribu amaziga Àwriba va liderar la lluita contra els àrabs al segle VII. Un altre exemple de resistència el trobem en Dihya, una dona a la qual els àrabs anomenaven *Al-kahina* (terme que significa 'bruixa'), que va ser líder de la revolta amaziga de l'Aurès. Va morir en combat vers l'any 700. Aquest fet, tot i que no va posar fi als conflictes, va marcar el final de la conquesta del Magreb.

Durant l'ocupació arabomusulmana, les comunitats amazigues van mantenir una dinàmica semblant a la que ja hem comentat de l'època de la

romanització. La negociació d'aliances i el sorgiment de conflictes van ser abundants. Algunes tribus donaven suport al govern islàmic per no entrar-hi en conflicte, mantenir d'aquesta forma la seva situació de privilegi i continuar

exemptes d'impostos. En alguns casos, el respecte a l'autoritat moral i religiosa de l'Islam es podria arribar a entendre com una estratègia per mantenir certa autonomia i evadir els impostos. Al segle XI, l'expedició dels Banu Hilal, amb l'arribada de tribus beduïnes d'Aràbia, va significar un pas endavant en la islamització i arabització del territori. A partir d'aquest moment, podem parlar de dos imperis d'origen amazic, que s'expandeixen des del sud cap al nord: els almoràvits i els almohades. Es

tracta de tribus amazigues que donen suport a dos moviments religiosos. En tots dos casos s'aprecia l'arrelament de l'Islam entre els amazics.

Els almoràvits van començar a expandir-se gràcies al control del comerç de l'or, i van fundar la seva capital a Marràqueix el 1062. L'Imperi almoràvit s'estén també per part de la Península Ibèrica i de l'actual Algèria. Van dominar des del sud del riu Senegal fins a l'Àndalus. El regnat dels almoràvits es va caracteritzar per la seva intransigència religiosa. Al segle XII, quan l'Imperi almoràvit va entrar en decadència, la nova dinastia almohade va començar a agafar posicions. Els almohades, igual que els almoràvits, també sorgeixen a partir d'un moviment politicoreligiós islàmic; bàsicament, defensaven l'existència d'un déu únic i les excel·lències de l'Alcorà i la sunna davant el creixent antropomorfisme dels musulmans. Aquesta tradició cultural va perdurar un cop caigut l'Imperi, que va arribar a la seva fi a causa de l'estructura tribal de la societat i les rivalitats que se'n deriven. Al segle XIII, l'Imperi almohade es va escindir en tres parts. A Ifriqiya es va fundar la dinastia hàfsida, que en alguns períodes també va exercir la seva influència sobre l'actual est algerià. Al Marroc actual, s'hi va establir la dinastia dels marínides. A la part occidental de l'actual Algèria, hi dominava la dinastia abdalwadites, que va ser menys estable que les altres dues, que van durar dos segles.

73

Al segle XIV, la ruta de l'or des de l'Àfrica nord-oriental es va desbloquejar i es van anar abandonant les alternatives que s'havien fet servir fins al moment a través del Magreb. Després d'haver pres Granada (1492) i haver expulsat els

musulmans, els regnes cristians van voler continuar la conquesta cap al sud de la Mediterrània. Van trobar-se amb una forta resistència, en un moment en el qual els seus interessos i esforços estaven centrats en l'explotació dels seus imperis a les Amèriques. Entre els segles XIV i XVI, els otomans, poble

d'origen turc que havia estat islamitzat als segles IX i X, es van convertir en una de les principals potències del Mediterrani i d'Europa, bastiren un nou imperi. Amb l'excepció del Marroc, que va defensar fermament la seva independència, l'Imperi Otomà va anar agafant progressivament el control del Magreb central, és a dir, les actuals Algèria i Tunísia. Tanmateix, a Algèria les tribus amazigues més distanciades d'Alger van mantenir la seva independència.

Al segle XVIII, a Tunísia, els militars i funcionaris otomans s'associen amb els caps de les grans tribus locals. Sorgeix la dinastia husseinita, que es va mantenir sota el protectorat francès i que no va ser abolida fins el 1957 amb

la proclamació de la república. A Algèria, hi ha fortes rivalitats entre els militars i funcionaris otomans i el grup cada vegada més influent de corsaris. Quan la pràctica del cors comença a declinar, els profits que els turcs en treuen es redueixen i aquests apugen els impostos. En aquest context, el 1825 esclata una

insurrecció contra els turcs, que no es poden oposar llargament a l'expedició francesa del 1830. La Revolució Industrial va donar una gran capacitat tecnològica, productiva i militar als països europeus més desenvolupats. La necessitat de nous mercats, per donar sortida als excedents demogràfics, col·locar capitals i mercaderies i obtenir nous productes i matèries primeres, impulsà l'expansió europea contemporània. La Gran Bretanya i França, les grans potències industrials del segle XIX, van ser les primeres a bastir dos grans imperis colonials, expandint-se pels territoris de l'Imperi Otomà.

La conquesta colonial d'Algèria va ser especialment difícil. Al 1844, bona part de l'est algerià estava sota control francès, però els conqueridors van trobar-se a l'oest amb Abd al-kader. Aquest hàbil diplomàtic i militar, tot i que en un principi havia pactat tractats amb els francesos i havia consolidat la

seva posició com a líder de l'oest, posteriorment va declarar la guerra als francesos, fins al 1847, que va ser vençut. A partir d'aquest moment, les tribus de la vora del Sàhara van ser conquerides, i la Cabília va ser sotmesa el 1871. Tot i això, van haver-hi encara altres revoltes al llarg del segle XIX. En contrast amb Algèria, la conquesta colonial de Tunísia (1881) i la del Marroc (1912) van ser molt diferents. Van ser més tardanes i van comptar amb el suport d'algunes de les famílies autòctones importants, els colonitzadors es van aprofitar de les rivalitats tribals per establir la seva autoritat. El 1912, l'Estat francès i l'espanyol es van repartir el territori corresponent a l'actual Marroc, instaurant el protectorat francès (Tractat de Fes) i l'establiment espanyol al Rif, Ifni i Tarfaya. Tot i això, algunes tribus amazigues van oferir resistència. Al Rif, va haver-hi lluites intermitents amb la destacada insurrecció d'Abd el-Krim. D'altra banda, el sud de l'Atles, la zona on es troben els límits amb el desert, no va ser controlat oficialment fins el 1934.

L'actual moviment de reivindicació de la cultura amaziga, el context i l'evolució del qual explicarem en el següent apartat, va sorgir marcat pels diferents processos d'independència. La guerra de la independència algeriana (1954-1962) va ser molt traumàtica: desplaçaments massius de població rural, repressió brutal, tortures, internaments arbitraris i execucions. Tunísia va aconseguir l'autogovern l'any 1955 i la independència, el 1957, mentre que el Marroc la va aconseguir el 1956. En cap cas el procés d'independència va implicar millores en la situació de la llengua i la cultura amazigues. El Marroc, de forma semblant a Algèria, va basar la unitat del nou Estat en la llengua àrab i la religió musulmana.

L'amazic: una llengua afroasiàtica

Coneguda amb l'endoglotònim *tamazigt* [tamazight], l'amazic és la llengua que es parla des de l'antiguitat al nord d'Àfrica. En l'actualitat, existeix en forma de varietats lingüístiques que es parlen d'una manera discontinua des de l'oest d'Egipte fins a l'oceà Atlàntic i des del litoral Mediterrani fins a la zona del Sahel. Històricament, ha ocupat una àrea geogràfica amb una

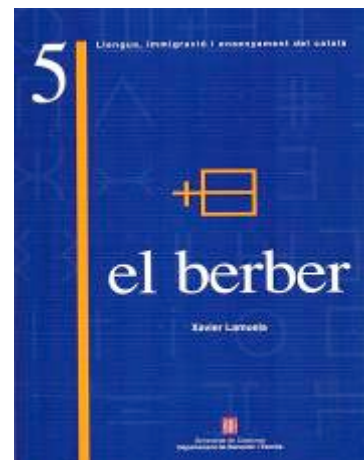
superfície enorme, més gran que la de tot el continent europeu. Diferents factors, com ara les contínues colonitzacions, l'emigració i la immigració, la sequera i la desertització o l'arabització, són causes directes o indirectes per les quals avui dia l'amazic està constituït per un complex dialectal diversificat i dispers que ocupa fins i tot regions de difícil accés com ara oasis, muntanyes, deserts i illes.

L'amazic constitueix per si sol una branca independent dins de la gran família de les llengües afroasiàtiques que comprèn també, a més de l'amazic, els següents grups lingüístics: el semític (al qual pertanyen l'àrab i l'hebreu); el cuixític (com el somali o l'oromo, parlat a Etiòpia, Somàlia i Kenia); el txadià (al qual pertany, entre altres idiomes, el haussa); l'emòtic (grup de llengües que es parlen a Etiòpia i Eritrea), i l'egipci antic (actualment extingit). L'amazic comparteix, amb les llengües afroasiàtiques –sobretot amb les semítiques–, alguns trets comuns com ara l'estructura d'arrels (que són triconsonàntiques o, en menor mesura, biconsonàntiques), la formació dels mots, aspectes fonològics o el sistema verbal.

No cal dir que, malgrat els trets comuns entre l'amazic i les altres llengües afroasiàtiques, i particularment les llengües semítiques com l'àrab, es tracta de llengües totalment diferents. Algunes hipòtesis, en general poc rigoroses, relacionen l'amazic amb la llengua basca. Els autors que han intentat veure un parentiu entre les dues llengües han partit bàsicament d'estudis comparatius del vocabulari basc i li han atorgat un origen amazic.

Al llarg de la seva història, l'amazic ha estat en contacte amb diverses llengües i cultures de nacions i civilitzacions de l'entorn mediterrani com ara el llatí, el púnic o fins i tot el grec, i de l'entorn saharià, principalment amb llengües africanes com el haussa, el ful, i el wòlof. En èpoques més recents, l'amazic ha estat en contacte amb llengües europees com l'espanyol, el francès, el portuguès o l'italià. Però la influència més important que ha rebut la llengua amaziga al llarg de la seva història és, sens dubte,

la de l'àrab: llengua introduïda a la Tamazga d'ençà el segle VII dC amb la islamització dels amazics.

El Marroc és l'Estat que té un nombre més gran de població amazigòfona, amb uns dotze o quinze milions de persones; el segueix Algèria, amb uns deu milions d'amazigòfons. Al Marroc hi ha tres grans varietats de l'amazic: el rifeny, parlat per quasi tres milions de persones, bàsicament al Rif i a diferents ciutats del nord del Marroc; el tamazic, parlat per uns quatre milions de persones al centre i part del sud-est del país, i el taixelhit, usat per uns vuit milions de parlants al sud del Marroc, a la vall de Sus i a l'Atles.

A Algèria, la varietat més important és el cabilenc, parlat a la Cabília, al nord-est del país, amb uns set milions de parlants, seguit pel xauí parlat a les zones muntanyoses de l'Aurès, al nord-est interior d'Algèria, per uns tres milions de persones. L'amazic tuareg, per la seva banda, és parlat per prop d'1.500.000 tuaregs en zones discontinües saharianes. Aquesta varietat comprèn els parlars anomenats *tamaixaq*, al nord de Mali i el nord de Burkina Faso; *tawellemmedt*, entre Mali i Níger; *tayert*, al nord de Níger, i *tamahaq*, al massís de l'Ahaggar, situat al sud d'Algèria. Altres parlars amazics menys importants són els que s'utilitzen en diferents oasis i regions de Líbia, com el de Nefussa i Zuara, amb més de 200.000 amazigòfons.

Els primers estudis sobre l'amazic remunten a l'època colonial,⁶ als segles XIX i XX. La majoria d'aquests estudis es van fer per encàrrec dels governs dels estats europeus, principalment França, i són obres de militars francesos (com Hanoteau, autor d'obres sobre l'amazic d'Algèria, Justinard, Aspinion, Loubignac, Laoust, i d'altres sobre l'amazic del Marroc) o

⁶ L'any 1844, es va publicar l'obra de Venture de Paradis *Grammaire et dictionnaire abrégés de la langue berbère*, una de les primeres sobre l'amazic.

d'evangelistes, missioners i viatgers europeus, com, entre d'altres, Charles de Foucauld, Sarrionandia, Ibáñez, etc. Molts d'aquests viatgers i missioners estaven motivats fonamentalment per l'aventura o per missions religioses al nord d'Àfrica. Però una de les finalitats bàsiques dels diferents estudis i investigacions duts a terme pels colons francesos és proporcionar informació detallada i útil per a les administracions i els governs dels seus països, una informació que permetria un coneixement més acurat de les poblacions amazigues i que serviria, posteriorment, per facilitar la conquesta i el domini de les terres nord-africanes. Així, molts dels primers estudis fets a principis de l'època colonial (des de finals del segle XIX fins a principis del segle XX, fonamentalment) són obres d'autors sense experiència remarcable en estudis lingüístics i sense formació en metodologies de recerca. Els seus treballs són, principalment, estudis descriptius de les varietats amazigues (gramàtica, fonètica, lèxic, etc.) a les quals apliquen, en general, les normes gramaticals i ortogràfiques pròpies de la llengua francesa. Malgrat això, els treballs fets a l'època colonial han estat molt profitosos per als estudis posteriors sobre l'amazic.⁷

ⵜⴰⴳⴷⵓⴷⵜ Tamazight

A part d'alguns pocs manuscrits de l'època medieval escrits en alfabet àrab i dels usos reduïts en grafia tifinag entre els tuaregs, l'escriptura en llengua amaziga només es va recuperar i desenvolupar de manera més significativa a partir de mitjan

segle XX amb l'aparició dels estudis amazics d'autors d'origen nord-africà. Però tot i aquesta *recuperació* de l'escriptura, l'amazic encara és, en l'actualitat, una llengua majoritàriament d'ús oral.

A l'època antiga, l'amazic emprava una escriptura pròpia anomenada *libicoberber*, que s'acostuma a remuntar al segle VI aC. En els països nord-africans septentrionals, aquesta escriptura va deixar de ser utilitzada definitivament pels amazics possiblement entre els segles VII i VIII, amb l'arribada dels àrabs i de l'Islam al nord d'Àfrica. Avui dia, hi ha restes d'inscripcions en libicoberber en diverses zones de l'Àfrica del nord; les més importants es troben a la zona de Dugga (o Dougga) al nord de

⁷ Segurament, un cas destacable i excepcional és el de Charles de Foucauld; l'aportació d'aquest autor ha estat molt útil per als estudis amazics actuals, sobretot en el cas tuareg. Foucauld és autor d'un important *Dictionnaire touareg - français*, en quatre grans volums.

Tunísia. Aquestes inscripcions i d'altres, que contenen mots que expressen fonamentalment dedicatòries a personatges històrics i polítics de l'època, fan pensar que aquesta escriptura podria tenir un caràcter de tipus oficial entre els amazics en l'antiguitat. Aquestes inscripcions libicoberbers testimoniades en regions de tot el territori nord-africà i també a les illes Canàries, contenen dades lingüístiques importants, sobretot referents a l'onomàstica, que poden aportar informació valuosa sobre la llengua amaziga antiga; aquestes dades, però, encara no s'han explotat suficientment.

Diferents estudis consideren que les inscripcions libicoberbers són la versió antiga de l'escriptura tiffinag emprada fins a l'actualitat entre els tuaregs. L'alfabet tiffinag és d'ordre consonàntic i té entre 21 i 25 signes, segons els

parlars. L'ús d'aquest alfabet, però, és limitat a àmbits molt especials en la societat tuareg (petits missatges, jocs de paraules, signatura de documents, etc.). No hi ha, per tant, documents històrics o literaris escrits en aquest alfabet coneguts. No obstant això, simbòlicament, l'alfabet tiffinag té un valor molt especial sobretot per a la identitat del poble tuareg.⁸ L'alfabet tiffinag va començar a ser conegut a Algèria i al Marroc a partir dels anys seixanta i setanta del segle passat, a partir de diferents adaptacions conegudes com a neotiffinag. Al Marroc, l'Institut Reial de la Cultura Amaziga (IRCAM) ha adoptat, des

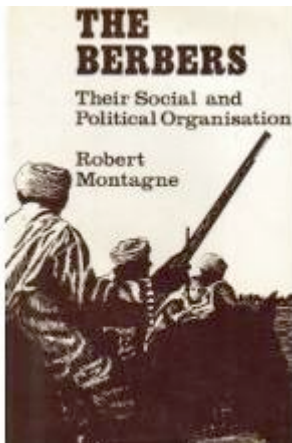
de l'any 2003, l'escriptura tiffinag com a grafia oficial per escriure l'amazic. Els caràcters tiffinag emprats per l'IRCAM són una versió elaborada i adaptada de la neotiffinag presentada per primera vegada per l'Académie Berbère, a finals dels anys 1960.⁹ El tiffinag IRCAM està compost de 33 lletres: quatre vocals i 29 consonants.

⁸ Els tuaregs s'autoanomenen *Kel Tefinay* (gent de tiffinag) per distingir-se d'altres pobles que no són tuaregs (àrabs o altres pobles africans).

⁹ L'Académie Berbère, constituïda per joves cabilencs, va recollir els caràcters tiffinag emprats pels tuaregs del sud d'Algèria, els va adaptar i els va difondre amb el nom de *neotifinagh*.

En algunes regions amazigues com el sud del Marroc o Mzab a Algèria, es va emprar l'alfabet àrab per escriure obres en amazic durant l'edat mitjana. Aquesta tradició ha continuat fins a èpoques més recents i, encara avui, podem trobar alguns escriptors amazics, sobretot de la zona on es parla taixelhit, que escriuen en alfabet àrab.

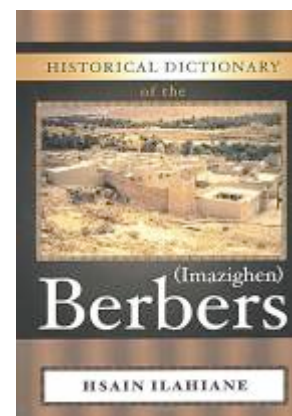
A més de les grafies tifinag i àrab, actualment s'empra també l'alfabet llatí per escriure l'amazic. El sistema d'escriptura en llatí ha estat desenvolupat al llarg del segle XX pels amaziguistes cabilencs i adoptada, posteriorment, per amazics d'arreu. L'ús de la grafia llatina és molt freqüent en àmbits universitaris, entre escriptors moderns de la nova literatura amaziga escrita. Actualment, a Algèria s'utilitza, generalment, l'alfabet llatí en l'ensenyament de l'amazic.

Com ja hem comentat, els estudis amazics, des de la seva aparició fins als anys vuitanta del segle passat, es van centrar en l'estudi i la descripció de les varietats locals (en els àmbits fonètic, gramatical, lèxic, etc.). A partir dels anys vuitanta, però, comença a aparèixer l'interès per l'estudi de l'estandardització de la llengua. L'aparició d'aquest interès és a causa de dos motius fonamentals. En primer lloc, la consolidació del moviment cultural amazic i l'augment de la consciència identitària panamaziga, és a dir, en tota l'Àfrica del nord. En

segon lloc, l'aparició en les tres últimes dècades de lingüistes nadius d'origen amazic que es dediquen a la recerca sobre diversos aspectes de la llengua amaziga.

Als anys vuitanta, després dels esdeveniments de la Primavera Amaziga, que van tenir lloc a la Cabília (Algèria), el moviment amazic, format bàsicament per associacions culturals i alguns intel·lectuals i polítics independents, va passar de ser passiu a ser actiu i reivindicatiu. Dues de les protestes clau d'aquest moviment són, d'una banda, la protesta contra la ideologia arabomusulmana dels règims nord-africans, i d'altra banda, la reivindicació del reconeixement de l'amazic com a llengua oficial i la seva introducció en

tots els àmbits de la vida pública: ensenyament, mitjans de comunicació, administració, etc. En aquesta mateixa època, es va consolidar l'ús de l'escriptura en alfabet llatí i en tifinag i van aparèixer els primers mitjans de comunicació en amazic (revistes, diaris, butlletins, etc.). També es publiquen, a França, els primers números de l'*Encyclopédie berbère* i dels *Études et documents berbères*, amb continguts de diferents temàtiques sobre la llengua i la cultura amazigues en general. La creació de xarxes de col·laboració i d'intercanvi per defensar i promoure la llengua i la cultura amazigues a tots els territoris amazics i en l'àmbit internacional ha tingut un impacte important en el desenvolupament de la consciència identitària col·lectiva dels amazics al nord d'Àfrica. S'han accelerat els treballs de recerca sobre l'amazic tant a les institucions dels països de la diàspora com a les universitats nord-africanes. El Centre de Recherche Berbère de l'INALCO, institució que es dedica a la recerca i l'ensenyament de l'amazic a França, agrupa investigadors de diferents zones amazigòfones (Cabília, sud del Marroc, tuareg, etc.) i permet consolidar els estudis de caràcter panamazic, així com promoure tasques sobre l'estandardització de la llengua amaziga.

A Algèria, després d'uns quants anys d'una forta pressió social dels amazics d'aquest país, es va crear, l'any 1995, l'Haut Commissariat à l'Amazighité (HCA), una institució oficial que depèn de la Presidència del Govern algerià encarregada de "promoure la llengua i la cultura amazigues a Algèria i fer tasques relacionades amb la normalització de la llengua". Al Marroc, l'any 2001, es va crear l'Institut Reial de la Cultura Amaziga (IRCAM), que agrupa investigadors i estudiosos formats en diferents universitats marroquines i estrangeres. L'IRCAM, a diferència de l'HCA, i gràcies als lingüistes experts que hi treballen, ha fet passos importants en els procés d'estandardització de la llengua amaziga. Pel que fa a la grafia, l'IRCAM ha adoptat l'alfabet tifinag per escriure oficialment l'amazic. L'any 2006, aquesta institució va publicar la primera gramàtica normativa de l'amazic del Marroc.

L'ensenyament de la llengua pròpia d'un poble és un dret reconegut universalment i una necessitat per promoure una llengua i garantir la seva continuïtat. La introducció de l'amazic a les escoles i universitats públiques marroquines i algerianes ha estat sempre una de les demandes bàsiques dels amazics. L'absència total de l'amazic en la vida pública després de la independència dels diferents estats nord-africans i la seva marginació respecte les llengües predominants –és a dir, l'àrab i el francès–, però, va començar a canviar lleugerament a partir dels anys noranta. A la Cabília, es van crear dos departaments de la llengua i la cultura amaziques, un a Tizi-Ouzou l'any 1990, i l'altre a Béjaïa, l'any 1991. Els dos departaments es dedicaven, inicialment, a la formació d'estudiants de postgrau i, després, a partir de 1997, oferien estudis de llicenciatura i s'encarregaven de la formació de professorat per a l'ensenyament de l'amazic a les escoles primàries. Després del boicot escolar protagonitzat pels amazics d'Algèria durant el curs escolar 1994-95, el Govern algerià va permetre organitzar uns cursos d'amazic a l'educació primària. Al primer curs de prova, s'hi van inscriure uns 38.000 alumnes, un 86 % dels quals eren de la Cabília. Tot i el seu caràcter facultatiu, la falta de recursos i de mètodes clars i seriosos per a l'ensenyament de l'amazic, el nombre dels alumnes a les escoles algerianes no ha parat de créixer des de 1995; l'any 2011, aquest nombre era de 213.000 alumnes. A diferència del Marroc, a Algèria s'empra l'alfabet llatí per transcriure i ensenyar l'amazic.

82

Al Marroc, l'ensenyament de l'amazic es va iniciar per primera vegada l'any 2003, dos anys després de la creació de l'IRCAM. El Ministeri d'Educació marroquí, que té un conveni amb l'IRCAM, era l'encarregat de dirigir i posar les normes per a l'ensenyament de l'amazic. Segons aquest

Ministeri, l'amazic s'ha d'introduir, de forma gradual, en tots els nivells educatius: primària, secundària i batxillerat, en totes les regions del Marroc. Les classes, de tres hores setmanals, en principi són de caràcter obligatori per a tot l'alumnat del Marroc, amazigòfon i no amazigòfon. En el primer curs escolar, 2003-04, l'amazic es va ensenyar en 317 escoles en tot el país. Nou anys després, l'any 2012, segons les dades del Govern, el nombre ha

estat de 4.000 escoles i prop de mig milió d'alumnes, és a dir, un 15 % del total dels alumnes de tot el Marroc, molt lluny d'aconseguir la seva total generalització tal com preveia la convenció entre el Ministeri i l'IRCAM. L'ensenyament de l'amazic s'enfronta amb diversos problemes: falta de formació docent adequada, escassetat de materials educatius, manca d'un seguiment rigorós per fer avaluacions i dissenyar estratègies de millora, etc. A tot això, s'hi afegeixen els problemes lligats a la mateixa llengua amaziga, com ara la dialectalització. L'amazic està en procés de codificació i estandardització, el model de llengua estàndard que es difon a l'escola no sempre és ben rebut per la societat, que fins i tot la pot considerar com una "llengua artificial".

Tanmateix, l'ús d'un nou alfabet, el tifinag, planteja diferents problemes en una societat en què ja hi ha dos alfabetos força arrelats i amb una presència històrica llarga: l'àrab i el llatí. A tot això, cal afegir altres dificultats de tipus sociolingüístic, com ara la poca valoració i la manca de prestigi que encara perceben molts marroquins envers la llengua i la cultura amazigues. En l'àmbit universitari, des de 2003, s'han creat seccions o *filières* de la llengua i la cultura amazigues en quatre universitats del Marroc, les de Fes, Oujda, Tetuan i Agadir. El programa d'aquestes seccions comprèn diverses matèries, com ara la llengua, la història, la literatura, l'art i la sociologia, i el seu objectiu fonamental consisteix a formar especialistes per cobrir les necessitats de diferents sectors de la vida pública com són l'ensenyament, la gestió i la comunicació.

83

El moviment amazic

El moviment amazic va aparèixer a principis de la segona dècada del segle passat i es va consolidar sobretot a partir de les dècades de 1980 i 1990, primer a Algèria i al Marroc, i posteriorment també en altres països nord-africans, particularment, a Líbia. Després de la independència dels països nord-africans, la construcció dels nous estats independents va caure en mans de polítics i partits nacionalistes d'ideologia

araboislàmica. La política estava enfocada a partir d'una ideologia uniformadora, basant-se en el següent lema: “un poble, una religió i una llengua”. No es va tenir en compte el fet amazic en la reconstrucció de la nova societat independent nord-africana. A Algèria, ja des de 1949, els fronts arabistes van lluitar durament contra el reconeixement de l'amaziguitat del país. En aquest país, el Front d'Alliberament Nacional, partit únic durant molt de temps al Govern algerià, reivindicava la identitat àrab i islàmica d'Algèria negant tot reconeixement a l'amazic. Al Marroc, el partit Istiqlal, format per l'elit arabista de Fes, va tenir un paper important en el Govern postcolonial del Marroc. Durant els anys seixanta i setanta, diversos intel·lectuals i activistes amazics van haver de treballar gairebé en la clandestinitat. La llengua amaziga era un tabú en àmbits administratius i polítics i estava discriminada d'una forma gairebé total a la televisió i a la premsa, així com en altres àmbits de la vida pública dels països nord-africans.

L'any 1967, un grup d'intel·lectuals d'origen amazic del Marroc van fundar a Rabat la primera associació amaziga no governamental: l'AMREC, l'Associació Marroquina per a la Recerca i l'Intercanvi Cultural. Creada per professors i estudiants universitaris, l'AMREC treballava per donar visibilitat al patrimoni cultural amazic al Marroc. A finals dels anys setanta, es va crear una altra entitat per a la defensa de la cultura amaziga: la

Universitat d'Estiu d'Agadir, constituïda al sud del Marroc per universitaris i estudiosos d'origen amazic. El règim marroquí ha seguit una política menys hostil en el tractament de la causa amaziga que el seu veí, Algèria, que sempre ha contestat amb duresa i

repressió a les reivindicacions dels amazics. L'obertura política del Marroc, a finals dels anys setanta, va permetre que la causa amaziga comencés a protagonitzar debats en alguns àmbits polítics i que sorgissin petits espais culturals i d'estudi sobre la llengua i la cultura amazigues. Paral·lelament, a Algèria, el règim arabista va continuar negant qualsevol reconeixement a la

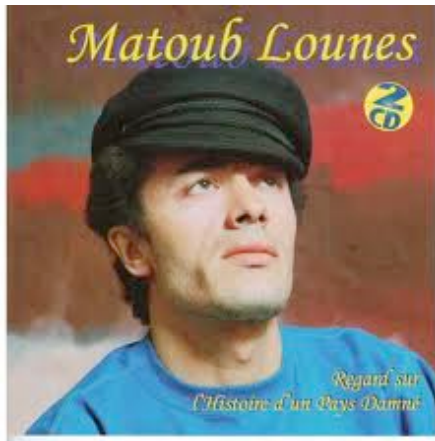
identitat amaziga. Molts militants i amaziguistes, la majoria de la Cabília, van organitzar-se clandestinament o des de l'exili, sobretot a França.

El 20 d'abril de 1980, es va produir a la ciutat de Tizi-Ouzou, capital de la Cabília, la primera protesta popular dels amazics contra el Govern d'Alger. L'esdeveniment, conegut amb el nom de *Tafsut n imazighn* o *Primavera amaziga*, va suposar un autèntic punt d'inflexió en el procés de les reivindicacions de moviment amazic, no solament a Algèria sinó també al Marroc i a tota la Tamazga, el territori amazic. Les revoltes dels cabilencs de la Primavera Amaziga van tenir lloc després que el Govern algerià prohibís unes conferències sobre la llengua i la cultura amazigues a la Universitat de Tizi-Ouzou. Els esdeveniments de 1980 a la Cabília van ser clau per despertar la consciència identitària dels amazics. A partir d'aquella data, a Algèria i al Marroc es van crear diverses associacions amb l'objectiu de promoure la llengua i la cultura amazigues. També van començar a aparèixer algunes publicacions periòdiques amb temàtiques amazigues.

A partir de 1990, el moviment amazic es va consolidar i va poder plantejar-se uns objectius fixos i clars per a la seves reivindicacions. Un d'aquests objectius fonamentals és el reconeixement de l'amazic com a llengua oficial, el seu ensenyament a les escoles públiques i la seva introducció als mitjans de comunicació de l'Estat. A mitjan dels anys 1990, els amazics d'Algèria van tornar a protagonitzar un altre acte crucial que va permetre fer un pas important per a la causa amaziga. L'any 1994, després de les negatives de l'Estat a qualsevol reconeixement de l'amazic i l'acceleració en aquesta època de l'arabització de la vida pública algeriana, es va produir el boicot escolar o *la vaga de la cartera* per protestar contra la marginació de l'amazic. El boicot escolar va obligar el Govern algerià a crear l'Alt Comissariat de l'Amaziguitat amb l'objectiu de promoure la llengua amaziga. Aquell mateix any, al Marroc, el rei Hassan

El va manifestar-se a favor de la introducció de l'amazic a l'ensenyament i a la televisió pública. Seguint aquest reconeixement oficial, es va estrenar un espai de quinze minuts de notícies en amazic a la cadena de la televisió estatal del Marroc.

La indignació i la protesta dels amazics van tenir un punt àlgid l'any 1998 amb l'assassinat del cantant cabilenc Maoutoub Lounes, defensor de l'amaziguitat i de la laïcitat del país. La tensió entre el Govern algerià i el moviment amazic es va accentuar a la Cabília durant els actes sanguinaris de la Primavera Negra de 2001 i 2002, amb més de 120 morts i milers de ferits. Aquell mateix any 2001, el Marroc va fer un pas important en el reconeixement de

la identitat amaziga i va crear l'Institut Reial de la Cultura Amaziga (IRCAM), entitat que dos anys després va començar a gestionar l'ensenyament de l'amazic a les escoles públiques i va adoptar oficialment la grafia tifinag per escriure la llengua.

86

En la diàspora, sobretot a França però també en altres països com Holanda, Bèlgica o Catalunya, el Moviment Amazic ha estat especialment actiu i participa directament o indirectament en les reivindicacions amazigues al nord d'Àfrica. Gràcies a una iniciativa d'amazics residents a Europa, especialment a França, es va fundar, l'any 1995, el Congrés Mundial Amazic, organisme que té com a objectiu fonamental coordinar les entitats amazigues arreu del món i internacionalitzar la causa amaziga.

Val a dir que les reivindicacions amazigues sempre han estat considerades pels defensors de l'arabització i pels religiosos com una amenaça per a la integritat nacional i per a l'estabilitat de les societats nord-africanes. En diverses ocasions, els discursos dels islamistes, tant al Marroc com a Algèria, interpreten les reivindicacions del moviment amazic com un intent de crear el que anomenen la *fitna*, que provocaria una divisió de la nació islàmica

Umma; com una conspiració dels occidentals per atacar l’Islam i la “unitat dels musulmans”, o fins i tot com una nova estratègia per debilitar el país i colonitzar-lo. Els atacs dels islamistes i el rebuig de la seves idees per part de molts amaziguistes ha generat entre el Moviment Amazic un corrent de tendència laica cada vegada més radicalitzat.

Arran de les revoltes socials que van començar a Tunísia l’any 2010 i que es van estendre després a tota l’Àfrica del Nord i a alguns països àrabs d’orient, les reivindicacions del Moviment Amazic hi han estat força presents. Al Marroc, el Moviment del 20 de febrer, constituït en gran part per joves, estudiants i intel·lectuals, va incloure en la llista de les seves demandes la constitucionalització de l’amazic. El mes de juliol de 2011, com a resposta a les protestes socials, el Marroc aprova la introducció de noves reformes en la Constitució que inclou, entre altres coses, el reconeixement de la identitat amaziga del Marroc i la cooficialitat de l’amazic al costat de l’àrab. D’aquesta manera, el Marroc esdevé el primer estat en què l’amazic assoleix un reconeixement oficial.

ELS AMAZICS A CATALUNYA

La relació entre el poble català i els amazics del nord d’Àfrica remunta a èpoques antigues. La distància escassa entre les dues ribes de la Mediterrània va facilitar el contacte i el trànsit de les persones d’una banda a l’altra. En aquest sentit, no és gens estrany que els primers predicadors del cristianisme a les terres catalanes durant el segle IV dC, com Sant Feliu o Sant Cugat, fossin d’origen nord-africà. Posteriorment, la conquesta

musulmana d'Al-Andalus va comportar una migració important de població amaziga cap a la península ibèrica i en particular a les terres catalanes. Des del punt de vista lingüístic, malgrat que l'empenta de la llengua amaziga no és gaire visible en comparació amb la de l'àrab, podem trobar en la toponímia i en l'antroponímia catalana diferents noms d'origen amazic com ara *Mequinensa*, *Atzeneta*, *Senija*, etc.

A principis del segle XIX, a causa de la precarietat econòmica i per fugir del servei militar, nombrosos habitants de Menorca, Alacant i el Rosselló van immigrar a Algèria, que el 1830 ja estava ocupada per França. L'any 1896, els catalanoparlants que vivien al nord d'Àfrica, concretament a Alger i Orà, eren més de 60.000 persones, nombre que va créixer i va arribar a 100.000 cap a l'any 1911. El català parlat a Algèria durant aquesta època, influït per altres llengües com el francès, l'italià, l'àrab magrebí i l'amazic, rebia el nom de *patuet*.

Més recentment, els amazics comencen a formar part de la realitat catalana a partir dels anys seixanta del segle passat, ja que la primera immigració nord-africana important a Catalunya remunta a aquesta època. És del Rif

(nord del Marroc) que procedien aquests primers immigrants establerts sobretot a la comarca d'Osona. Amb els anys, ha anat augmentat el nombre de persones de la comunitat amaziga a Catalunya i han anat diversificant els llocs de procedència. Actualment, a la majoria de comarques del país, hi ha una marcada tendència a la concentració,

de manera que a Osona, el Maresme i l'Empordà, per exemple, prevalen àmpliament els amazics rifenys, mentre que a nuclis com Sabadell, Cornellà de Llobregat i Tortosa prevalen àmpliament els amazics del sud-est del Marroc. Bona part de les més de 270.000 persones d'origen marroquí residents a Catalunya són amazigòfones, fet que ha convertit l'amazic en la tercera llengua més parlada de Catalunya, després del català i el castellà.

Un desconeixement d'aquesta realitat, però, ha fet que el col·lectiu d'origen amazic fos invisible durant força temps i que es considerés l'àrab com l'única llengua de la població nord-africana. Aquesta invisibilitat va suposar, a la pràctica, alguns errors de les institucions i l'Administració catalanes, com ara la contractació de mediadors arabòfons que utilitzen l'àrab amb una població que, de vegades, ni tan sols entén aquesta llengua, o la promoció exclusiva de l'ensenyament de l'àrab com a única llengua materna dels catalans d'origen marroquí.

La creació d'associacions amazigues a Catalunya remunta a principis dels anys noranta. Actualment, hi ha prop d'una vintena d'associacions a Catalunya que organitzen cada any nombroses activitats culturals, com ara la festa de l'*Innayr* o l'Any Nou Amazic, i la diada de *Tafsut n Imazighn* o Primavera

Amaziga, que se celebren regularment per tot Catalunya. Tanmateix, a les universitats catalanes, com la Universitat de Barcelona i la Universitat Autònoma de Barcelona, s'han impartit cursos i seminaris sobre l'amazic, i també s'hi han presentat diverses tesis doctorals sobre temàtiques amazigues. Pel que fa a la presència de l'amazic en els mitjans de comunicació, una iniciativa interessant va ser la creació d'un espai de les notícies de Barcelona TV que s'emetia en amazic i que ha estat funcionant des del 2002 fins fa poc menys d'un any.

Entre el 2005 i el 2011, s'han fet classes d'amazic per als infants en escoles i centres cívics de diverses comarques de Catalunya en horari extraescolar, gràcies a un conveni entre el moviment amazic de Catalunya i el Departament d'Educació. En aquest sentit, la resolució 1197/VI del Parlament de Catalunya, de 6 de març de 2002, en suport a la identitat, la llengua i la cultura del poble amazic va facilitar la creació de diversos organismes d'estudi, difusió i promoció de l'amaziguitat, com ara

l'Observatori Català de la Llengua Amaziga, que actualment ja no està en actiu per manca de finançament, i la Casa Amaziga de Catalunya.

L'interès per l'estudi de l'amazic a Catalunya, sobretot a les universitats, ha permès constituir un grup d'investigadors sobre la llengua amaziga que té vincles amb altres institucions de la llengua amaziga com ara l'IRCAM al Marroc o l'INALCO a París. Gràcies a aquest grup, s'han publicat diferents treballs en català sobre l'amazic, com ara la *Guia de conversa amazic-català* i diverses publicacions de divulgació sobre els amazics. Actualment, s'està preparant el *Diccionari català-amazic amazic-català*, que veurà la llum a finals d'aquest any 2013.

Bibliografia

- AKILOUD, Hassan i CASTELLANOS, Eva (2007) *Els amazics: una llengua viva, una història silenciada*. Valls: Cossetània.
- ARENY, M. Dolors (2007) «L'acomodació de la població escolar amazigòfona a Catalunya». *Revista de Llengua i Dret*, núm. 47, p. 353-385.
- CASTELLANOS, Carles (1997) *El procés d'estandardització de les llengües, estudi comparatiu i aplicació a la llengua amazigha*. Tesi doctoral. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona.
- CHAKER, Salem (1989 i 1998) *Berbères aujourd'hui*. París: L'Harmattan.
- CHAKER, Salem (1984) *Textes en Linguistique Berbère*. París: CNRS.
- CHAKER, Salem (1995) *Linguistique Berbère*. París: Peters.
- CAMPS, Gabriel (1998) *Los bereberes: de la orilla del Mediterráneo al límite meridional del Sáhara*. Barcelona: Cidob/Icaria.
- HANDAINE, Mohamed (1996) *L'Afrique du Nord*. Rabat: Attakatul.
- LAMUELA, Xavier (2002) *El berber: estudi comparatiu entre la gramàtica del català i la del berber o amazig*. Barcelona: Departament de Benestar i Família, Generalitat de Catalunya.
- MÚRCIA, C. (2010) *La llengua amaziga a l'antiguitat a partir de les fonts gregues i llatines*. Tesi doctoral. Barcelona: Universitat de Barcelona.

- TILMATINE, Mohamed et al. (1995) *La llengua rifeña*. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona.
- TILMATINE, Mohand (2005) “La immigració amaziga a Catalunya: l’aposta identitària i ciutadana”. *Llengua i ús*, 34 (3r quadrimestre), p.84-89.

Recursos en línia

Amazigh Startkabel

< <http://www.amazigh.startkabel.nl> > [Consulta: 25 de febrer de 2013]

Amazigh Voice

< <http://www.amazigh-voice.com> > [Consulta: 25 de febrer de 2013]

Amazigh World

< <http://www.amazighworld.org/> > [Consulta: 25 de febrer de 2013]

Associació Itran

< <http://www.itran.cat> > [Consulta: 25 de febrer de 2013]

Associació Tamazgha-Catalunya

< <http://tamazghacatalunya.wordpress.com/> > [Consulta: 25 de febrer de 2013]

Berbère Radio Télévision

< <http://www.brtvpro.tv> > [Consulta: 25 de febrer de 2013]

Casa Amaziga de Catalunya

< <http://casaamazigacat.blogspot.com.es/> > [Consulta: 25 de febrer de 2013]

Congrès Mondial Amazigh

< <http://www.congres-mondial-amazigh.org/-/index.php> > [Consulta: 25 de febrer de 2013]

Contes amazics de tradició oral

< <http://blocs.xtec.cat/llenguadorigen/amazig/> > [Consulta: 25 de febrer de 2013]

Diccionari català-amazic

< <http://www.edu365.cat/agora/dic/agora.htm?idioma=amazic> > [Consulta: 25 de febrer de 2013]

Institut Royal de la Culture Amazighe

< <http://www.ircam.ma> > [Consulta: 25 de febrer de 2013]

Monde Berbère

< <http://www.mondeberbere.com/> > [Consulta: 25 de febrer de 2013]

Observatori Linguamón de la llengua amaziga

< http://www10.gencat.cat/casa_llengues/AppJava/ca/multilinguisme/olila/index.jsp >
[Consulta: 25 de febrer de 2013]

Tamazight Télévision

< <http://www.tamazight-tv.ma> > [Consulta: 25 de febrer de 2013]

